

d'Arqueologia de la Generalitat a aquest tema, su-
pleix part d'aquestes mancances el Museu
Nacional de la Ciència i la Tècnica de Terrassa. El
concepte, però, està ben clar: prima el valor patri-
monial, la peça, sobre el de la investigació. Fins
quan?

BIBLIOGRAFIA

ARACIL MARTI, Rafael (1984) La investigación en arqueología industrial a les Actes de les "I Jornades sobre la protecció i revalorització del Patrimoni Industrial" (Bilbao, 1982), pàg. 17-24, Eusko Jauriaritza - Generalitat de Catalunya.

CASANELLES, Eusebi; RIERA TUEBOLS, Santiago (inèdit) "Apunts del Curset d'Arqueologia Industrial", Institut Català de Tecnologia, Barcelona, 1987.

CASTELLANO, Aldo (A cura di) (1982) "La macchina arruginita. Materiali per un'archeologia dell'industria" Ed. Feltrinelli, Milano.

CRAWFORD, O. G. S. (1953) "Archaeology in the field", Phoenix.

DELGADO RIBAS, Josep M. (1980) L'Arqueologia Industrial. Un nou instrument per investigar el passat a "L'Avenç", núm. 25, pàg. 67-71, Barcelona.

FERNÁNDEZ ORDÓÑEZ, José Antonio (1985) El patrimonio de edificaciones técnicas e industriales en los países de Europa meridional, a "Situation du patrimoine bati technique et industriel en Europe", Conseil de l'Europe, Strasbourg.

HUDSON, K. (1963) "Industrial Archaeology. An introduction", London.

MORELLI, Roberta (1985) La situation actuelle de l'archeologie industrielle en Italie, a "L'étude et la mise en valeur du patrimoine industriel. 4 Conférence internationale" (Lyon. Grenoble-1981), pp. 113-115, CNRS, Paris.

PEDRALS, Xavier (1987) Sobre arqueologia industrial, a "L'Avenç" núm. 101 (Plecs d'Història Local, 7, pp. 96-99), Barcelona.

RIERA TUEBOLS, Santiago (1984) La Arqueología Industrial: Su papel en la enseñanza de la Técnica y la Historia, a Actes de les "I Jornades sobre la protecció i revalorització del Patrimoni Industrial" (Bilbao, 1982), pàg. 495-512, Eusko Jauriaritza - Generalitat de Catalunya.

SOLIAS ARIS, Josep Maria; HUELAMO GABALDON, Juana Maria; COLL CONESA, Jaume (en premsa), "El edificio de la Inquisición de Cuenca. Evolución de un programa arquitectónico (1573-1975)", Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha.

WEHDORN, Manfred (1985) El patrimonio edificado técnico e industrial en los países del Norte de Europa, a "Situation du patrimoine bati technique et industriel en Europe", Conseil de l'Europe, Strasbourg.

COMUNICACIÓ

ARQUEOLOGIA INDUSTRIAL I HISTÒRIA ORAL

Dolors MARIN

En els darrers anys, i com a ressò dels nous corrents que circulen a Europa i Amèrica, apareix una nova visió del treball històric. És el reconeixement de la història local, l'arqueologia industrial, la memòria personal -a través de les biografies, les històries de vida, les entrevistes...-, l'entusiasme per la recuperació i publicació de fotografies antigues i pels reculls de cançons populars, rurals o de fàbrica, (com és el cas d'Anglaterra als anys cinquanta i seixanta).

Tota aquesta diversificació del què podríem anomenar l'objecte real de la ciència històrica, ens fa plantejar la necessitat de la interdisciplinarietat de les diferents ciències que s'apropen de poc o de molt al tema que es vol estudiar. Tal és el cas de l'antropologia, la sociologia, la literatura, etc. Pel que fa al cas concret de l'estudi del passat immediat a través de la font oral, és necessari aquest tipus de plantejament interdisciplinar des del punt de vista tècnic i metodològic, tant pel que fa a la realització de l'entrevista com en el moment de la seva anàlisi i interpretació. Són molt importants les aportacions de la sociologia a l'hora de planificar els qüestionaris, o d'establir si hi ha criteris de mostreig entre la població, i quins han de ser utilitzats en cas afirmatiu. S'ha de comprovar l'exhaustivitat de la informació, les variables, etc. L'historiador també ha d'agrair a l'antropologia tot el bagatge que aquesta ciència aporta sobre el treball de camp i les seves derivacions.

Revisem ara com la història oral i l'arqueologia industrial poden convergir a l'hora de realitzar un treball concret i com poden donar lloc a dues maneres prou diferenciades d'enfocar un mateix tema: home i treball.

En un primer nivell, en una tipificació artesanal del treball preindustrial, el relat personal pot servir com a descripció de la feina que realitzava l'home, l'operari. És una visió etnogràfica que dona priori-

tat a l'aprenentatge de l'ofici, al talent humà, a l'experiència de l'home en relació amb l'eina que utilitza. En aquest aspecte és molt important que l'individu relati com es feia -o com es fa encara- el treball. Cal que descrigui la funció de les diferents eines, com s'utilitzen, quins accessoris fa servir, etc. Cal que parli de la roba que utilitza per treballar, si és específica del seu ofici o no. Finalment, és necessari que faci una composició del lloc de treball i que expliqui la situació dels homes i de les eines. Cal constatar que dins d'aquest grup extens s'hi troben oficis que conviuen estretament amb la societat industrial, com són els rajolers, vidriers, ebenistes, fusters, marbristes, etc. Tots ells pertanyen a un món on és molt important l'aprenentatge, on hi ha la satisfacció del treball "ben fet", tal com afirmen alguns dels protagonistes. Hi ha la idea de l'"orgull" de l'ofici, de ser els artífexs de peces fetes a cavall entre l'artesanía i el món industrial.

En un altre nivell, però dins d'aquest primer apartat, en la descripció específica de l'ofici es pot incloure també el sistema de fàbrica, però podem observar en els entrevistats una reacció molt diferent pel que fa a la seva concepció del propi treball. Aquí els homes mostren una personalitat molt més diluïda dins el complex industrial, les feines són mecanitzades i repetitives. A la pràctica les persones no parlen tant del seu ofici sinó que fan afirmacions com ara: "Treballava a la fàbrica tal i fèiem tal producte". Acostumen a descriure poc el treball fet davant la màquina que els imposa un ritme de treball determinat, sobretot si pensem en la imatge de la màquina del tèxtil.

Però si el que pretén l'historiador no és tan sols la descripció del treball de l'home en la proto-industrialització i en el període industrial, sinó que vol anar més lluny en la seva comprensió de l'entorn d'aquells homes i dones, és a dir, si vol refer les relacions que hi havia entre ells en un espai físic determinat (la fàbrica, el carrer, el poble, la colònia,...) cal també que faci servir un mètode més complex, que inclogui alhora la descripció de l'entorn i que ens doni uns valors qualitius de les vides del treballadors que formen aquell univers concret.

Si el que volem saber és com es divertien, què menjaven, què esperaven en el seu viure quotidià, és necessari que els preguntem tot això a ells mateixos, als personatges anònims de la història que

volem conèixer, els que varen fer possible el desenvolupament industrial del lloc on vivien. Aquesta és la visió que ens interessa i que ens pot oferir la tècnica de les històries de vida i/o de les autobiografies de treballadors. Per mitjà d'elles fem la reconstrucció de la vida real, la de cada dia a la qual donarem un paper principal com a subjecte de la nostra investigació. Els relats autobiogràfics ens poden fer confrontar les parts d'estudis abstractes més generalitzats contra el cas particular. Els resultats són a cops reveladors de noves facetes que ignoràvem.

D'una part les històries de vida dels obrers ens ajuden a refer un món que no podem copsar solament per mitjà de les estadístiques o els documents, perquè aquests tenen un caràcter fonamentalment estàtic i transversal; en canvi, les trajectòries de vida —a cops tan llunyanes com algunes que provenen des dels primers anys de segle— ens permeten copsar un procés que va de l'ésser humà al seu entorn immediat en el decurs dels anys. L'home és el protagonista d'una narració que refà un món que ja no existeix, i que en el cas de les classes subalternes costa força de trobar en arxius i biblioteques.

El pensament dominant, el dels patrons, els burgesos, acostuma a tenir ressò en els mitjans de comunicació, que van des de la premsa local als pulpits de les esglésies o en els actes socials organitzats per ells mateixos com poden ser banquets, monuments, inauguracions, homenatges, etc. Pel contrari, el pensament dels treballadors es presenta diluït, malgrat que no inexistente. Estudis recents tendeixen a intentar explicar com s'articula aquest discurs, com poden ser el treball de David Vicent sobre les autobiografies angleses de la primera meitat del segle XIX (1). A Espanya, el procés d'industrialització es produeix amb retard. Les memòries escrites són gairebé introbables, amb l'agreujant que n'hi ha molt poques, tot i el procés culturitzador dut a terme per les organitzacions obreres que des de la primèria de segle intenten donar a la classe treballadora eines per assolir un més alt nivell cultural (2).

En els darrers anys han anat sortint a la llum memòries d'obers com les de Ramón Fernández Jurado (1987), Antonio Simancas (1987), Olegario Pachón (1979), etc. D'altres hem pogut localitzar-les a França, Mèxic o Argentina. Són les memòries o experiències dels que no tornen o moren a l'exili,

com les de Garcia Oliver (3). Ens interessien més, però, les dels militants que no van ostentar alts càrrecs a les organitzacions, com són les de l'hospitaletenc Josep Casajuana, les de Manuel Riera, el reusenc A. Martorell, o les que no apareixen mai impreses, com són les d'Antoni Rotllan, J. Palau i d'altres obrers anònims. Aquestes darreres són encara més difícils de trobar que les anteriors, perquè no apareixen dins de les editorials comercials, i a cops les que apareixen en lletra impresa són pagades per l'autor mateix o amb l'ajut del seu cercle d'amics o companys del partit o sindicat. Això ens dona com a resultat una distribució d'aquestes obres força irregular i a les quals només es pot accedir pel coneixement previ de l'existència d'aquestes obres per mitjà d'amics dels escriptors o per la relació amb altres investigadors. (4).

És evident que la Guerra Civil féu estralls a la vida dels homes i dones, i va impossibilitar a molts d'ells disposar del temps i la tranquil·litat necessària per poder descriure la seva pròpia vida. Algunes d'aquestes biografies estaran marcades per una forta politització de les actituds d'aquests homes, ja que eren conscients que la situació singular de la revolució espanyola els feia protagonistes d'uns fets irrepetibles. El procés polític que canvià les seves vides als anys quaranta fa que més aviat amaguin la seva condició d'obers compromesos contra la classe dominant o no afins senzillament al règim franquista. Tot això, com hem indicat, fa que els que resten a Espanya, o s'atreveixen a tornar, no es dediquin a escriure o a reflexionar sobre el paper sobre el seu propi rol, sobre la vida, el treball. Els preocupa molt més el fet de sobreviure en la situació adversa.

En un altre ordre de coses ens cal assenyalar també la manca d'estudis referents a les obres literàries que ens podrien apropar a la quotidianitat dels obrers espanyols o els de Catalunya concretament. És difícil encara establir una bibliografia d'obres que ens descriguin tot això (5). També manquen estudis sobre la literatura que llegien els obrers, quins eren els seus autors preferits, les obres de teatre més populars, esbrinar per què la majoria d'aquests homes acostumen a aficionar-se per la poesia, o saber per què interioritzen passatges i cançons de les concorregudes sarsueles, que molts contraposen a les òperes del Liceu.

Per mitjà de les històries de vida podem refer aquest passat, els homes en parlar d'ells mateixos

i del seu entorn ens donen la clau d'allò que desconeixiem. Per mitjà dels relats individuals es troben sovint indicatius en tots els sentits de l'experiència humana. Tot i així, com diu I. Terradas: "El que ens interessa no és el que va passar en forma circumscribita en l'àmbit local, sinó comprendre localment el que s'esdevé, o pot, o sembla esdevenir-se per mitjà d'una societat, d'un país, d'un món. Comprendre, interpretar en història és tenir un sentit de com es vivia o malvivia en una època" (6). Trobem aquí quin es el paper de l'investigador que ha d'aprendre a infiltrar-se en un context determinat, en una atmosfera que ve donada pel treball de camp, per la pràctica concreta per reconstruir el joc elemental d'aquella cultura. Són aliats de l'investigador totes aquelles aportacions gràfiques o materials que ens apropin al tema: fotografies, cartells, dibuixos, cançons, records personals, etc.

El treball pràctic. El cas de l'Hospitalet

En el moment de planificar un estudi sobre una població concreta vàrem triar el cas de l'Hospitalet de Llobregat, ja que una de les premisses per a fer la investigació era la de la fàcil accessibilitat de les fonts orals per part dels investigadors. Això va facilitar una ràpida immersió en el context dels informants, que es va anar aprofundint per la recerca de premsa local de les diferents èpoques del nostre estudi, com també per les converses mantingudes informalment amb amics i veïns del terme.

La mostra sobre la qual es va realitzar l'estudi és la de seixanta persones de més de seixanta-cinc anys i que haguessin viscut un mínim de vint anys a la ciutat. Els barris on es va centrar l'estudi són els del Centre, Santa Eulàlia i Collblanc-La Tor-rassa, els més antics i que alhora posseeixen una rica tradició associativa i cultural. El criteri que es va seguir per a l'elaboració d'aquesta mostra va ser la coneixença prèvia de l'entrevistat per a la realització de la/les entrevistes definitives, perquè es pot constatar que no tothom sap explicar (en el sentit de reviu i fer reviu als altres) la seva pròpia vida. En cada cas l'investigador ha de deixar que la persona entrevistada s'expliqui lliurement a la persona entrevistada. El que volem saber és què els havia influenciat en el seu pensament i en el seu viure. Només excepcionalment, hem reconduït la conversa o hem demanat que se'ns expliqués més àmpliament una qüestió determinada.

En ocasions assalta a l'investigador una pregunta tòpica: "Diuen la veritat?". Aquesta és una qüestió interessant, ja que planteja l'element metodològic essencial per a la recollida i tractament de les dades. Sabem de bell antuvi que hom només recorda el que vol recordar, de fet allò que és més important, o bé que ha influït d'una manera més determinant la pròpia vida. D'una altra banda, el pas del temps deforma i "arregla" el record apropant-lo al desig personal del protagonista. Però l'objectiu del nostre estudi sobre l'Hospitalet no és cercar dades històriques que puguin rebatre aspectes prou estudiats documentalment, sinó esbrinar quin és el grau de percepció sobre l'entorn i sobre els esdeveniments històrics que tenen les persones que viuen a la ciutat. Hem cercat, per tant, allò que no es quantificable sinó que és subjectiu, i que no acostuma a aparèixer en els manuals d'història, però que conforma el conjunt de sentiments, influències i connotacions personals que constitueixen la vida diària d'una col·lectivitat.

A principi de segle l'Hospitalet és a cavall de l'agricultura i la progressiva industrialització. No arriba als cinc mil habitants i les seves barriades resten aïllades les unes de les altres, separades pels obstacles físics. Aviat es nodrirà, però, de les onades successives d'emigrants provinents de la Catalunya interior mateixa o del Llevant espanyol. A la dècada dels anys 20 i 30 canvia la fesomia de la ciutat, es configura un món de fàbriques tèxtils, bòvils, forns de vidre i cases d'obers que proliferen a les rodalies dels barris antics. Ens sembla interessant esmentar el treball realitzat per Joan Camós pel que fa al creixement demogràfic de la ciutat i al desenvolupament industrial; les seves dades són valuoses en el moment d'emmarcar el nostre estudi, com també per les dades que ofereix sobre els diferents barris.(7).

Per la nostra part i a tall d'exemple metodològic, hem ordenat els records dels hospitalencs pel que fa al tema de les fàbriques i la maquinària industrial. Aquesta és una possible guia —de les diverses que es poden fer— feta per mitjà de les entrevistes definitives ja elaborades que ofereixen als investigadors diverses possibilitats d'usar una mateixa informació.

La visió de la màquina. La fàbrica

El primer sentiment que expressen els homes i les dones que descriuen el seu primer treball a les fàbriques quan eren uns nens, és una sensació de rebuig cap a la màquina. Comença amb un sentiment de por, ja que la màquina és molt més gran que ells mateixos. Les màquines són identificades com a monstres immensos, que esbufeguen i fan molt soroll (sobretot pel que fa a les màquines del tèxtil). La reacció sembla lògica, la majoria d'aquests nens provenen del món rural, estan acostumats a servir-se d'animals que els ajuden a les feines del camp. Hi ha una identificació: màquina-animal gran i desconegut, sobretot força desagradable per als ulls d'aquells infants que comencen a treballar a principi de segle entre els vuit i els catorze anys. Amb les progressives lleis de protecció a les dones i als nens s'anirà retardant la incorporació a la feina d'aquests nens i nenes (8).

En un univers on els sorolls del carrer no eren tan agressius com ara, era encara més estrepitosos per a les orelles humanes el soroll que feia la màquina en el recinte tancat de la fàbrica. Aquest és un factor important, ja que alguns entrevistats han manifestat el seu desgrat per treballar tantes hores seguides en un recinte tancat, sense llum directa del sol i amb l'aire enrarit. Moltes persones preferien treballar a l'aire lliure, mentre duri la llum del sol, com en el cas dels rajolers, paletes, etc. Manifesten que no els agrada "tancar-se" a les fàbriques. Aquest sentiment és a cops compartit per algunes dones que opten per "anar a fer feines" o cosir als patis de les cases amb altres companyes.

Descripció del procés de treball a la fàbrica. Relacions

Curiosament, la descripció del treball a la fàbrica, que resulta de les entrevistes, es manifesta sempre en forma de queixes: d'una part, les queixes contra el patró (a cops se l'anomena "el burgès") contra la fèrria disciplina, els salaris baixos, la seva prepotència contínua. D'altra banda, les queixes contra els encarregats, contramestres o, senzillament, els que estan per sobre d'ells. En aquest apartat s'inclouen els maltractaments als nens, és a dir, la doble explotació que rebien, com a treballadors de la fàbrica, i com a "criadets" i joguines dels seus superiors que podien anar des dels encarregats fins a les filadores o els treballadors més grans que ells.

Dins d'aquesta descripció de l'ambient de treball es troben els llenguatges de signes i codis inventats pels treballadors per comunicar-se en els mitjans sorollosos; de fet, però, mai eren superiors a una desena de signes fets amb les mans.

A les entrevistes hem trobat poques descripcions de l'ambient entre companys, amics, etc. Sovint es fan entorn de les hores d'esmorzar o de "fer el cigarret". Són molt més freqüents aquestes descripcions entre persones que tenen un aprenentatge polític per mitjà de la feina i l'expliquen durant l'entrevista; aprofiten aquesta descripció per qualificar els seus companys i recordar anècdotes que es produïen fora de les hores de feina. Els rajolers, els mecànics o les cosidores són les persones que més han refet l'ambient entre companys, sembla ser que el treballar en ambients a l'aire lliure o en petits nuclis de gent afavoreix el record concret de les relacions de treball.

No hem trobat gaires referències explícites sobre condicions de seguretat, higiene, brutícia a la atmosfera, sanitat, etc.

58

L'anada a la fàbrica. El trajecte i l'entorn urbà

En descriure com anaven les persones a treballar a la fàbrica és com podem reconstruir l'entorn urbà en què habitaven. De vegades, aquesta narració ocupa més lloc que no les descripcions explícites de les fàbriques. Són les dones, sobretot, les que ens parlen d'aquests trajectes llargs, fets a la nit i acompanyades d'alguna persona més gran (sovint, la mare) i amb alguna altra noia del veïnat. La nit les fa temoroses i acudeixen en grupets cap a la feina. No hi ha enllumenat nocturn i no hi ha encara un traçat de carrers amb clavegueram. Quan plou és el desastre: els obstacles físics es fan infranquejables, els carrers es converteixen en rieres que van a mar. No cal dir que tot el trajecte es fa a peu i acostuma a durar força estona; tot i així, per a molts treballadors aquest és un dels pocs moments d'oci en què poden parlar lliurement amb amics i companys, és cap a la feina quan es fan plans, quan es parla de l'excursió del diumenge, o del festeig.

Les dones a la feina

Els torns de treball als que s'incorporen les dones en despuntar el dia no les eximeixen d'anar a comprar queviures per als seus. A partir de les cinc o les sis de la matinada s'obren els mercats. L'abastir la pròpia casa és feina de les dones, ja que és impensable que ho faci un altre que no sigui ella. La doble explotació de la dona s'hi reflecteix, com a cosa natural dins de les narracions, si bé poques fan descripcions de la feina a la casa. Es fàcil constatar com s'assumeix el llenguatge del discurs dominant, sobretot a través de l'Església i de les seves pròpies mares que perpetuen les seves filles mateixes llur submissió (9). Contrasta amb això el judici que emeten els homes sobre "les dones de fàbrica" a les quals qualifiquen com a "males cuineres" i poc dedicades a les feines de la casa. Si es volen casar, aquests xicots asseguren que prefereixen triar noies que no treballin o que ho facin en altres tipus de feina que les permetin estar més per la casa (10). No és estrany, en aquest context, que algunes parelles joves —després d'haver arribat a una certa estabilitat econòmica— "decideixin" que la noia hagi de plegar en casar-se o en tenir el primer fill. En els anys més remots, la forta necessitat de treballar que tenien les dones per poder subsistir, sobretot en el cas de les vídues que no percebien cap tipus de subsidi, feia que haguessin de buscar mainaderes per als seus fills. Sovint, aquesta funció la feien les veïnes més grans. En algunes fàbriques hi havia un servei de cura de nens.

Les opinions sobre els patrons. Els "amos" de les fàbriques

Sovint les opinions sobre els patrons són semblants. En diverses fàbriques tèxtils una opinió comuna es que no els veuen mai, es a dir, visiten poc els tallers de la fàbrica, si bé sí que van a les oficines. Tenen poca relació amb els obrers, però sí amb els encarregats o contramestres, la qual cosa ofereix una imatge de jerarquització de les relacions patrons-obrers.

El que sí que existeix és una dualitat d'opinions clarament diferenciades, d'una banda els individus polititzats menyspreen els patrons, i en estar jubilats expressen més clarament les seves opinions. D'un altre costat, i dins de persones amb simpa-

ties esquerranes però no radicals, hi ha un sentiment de respecte cap la figura del "senyor" empresari. La paraula "senyor" l'avantposen sempre al nom del patró. És inclús considerat com a persona sensible, bona, etc., etc. Potser tingui a veure amb aquestes qüestions un tema molt poc estudiat al nostre país, i que és el del paternalisme patronal. Els patrons hospitalencs van tenir sempre molt bones relacions amb l'Església, i això va comportar una mena de fer singular. Un cas típic —i tan sols a tall d'exemple— és el de l'empresa Vilumara, amb patrona inclosa (la Mare de Déu dels Àngels) que estén la seva mirada sobre la fàbrica des del xalet de les oficines, en un mosaic mural. La família dels Vilumara van ajudar a pagar les dots dels estudis eclesiàstics a fills d'empleats i exerciren en alguns moments d'arbitres en qüestions que feien referència a la vida privada dels seus empleats. L'empresa esdevenia així com una família amb les seves baralles i interioritats.

Aquesta polarització d'opinions entorn dels patrons tindrà el punt més àlgid en els períodes de forta commoció política. Si durant els primers anys de segle les queixes provenen dels renys als nens per jugar en comptes de treballar, o dels "encàrrecs" fora d'hores de feina —com és el cas dels aprendents de mecànics, que els diumenges anaven a escombrar el taller o netejar el cotxe de "l'amo"— als anys trenta, durant la República i la Guerra, i sobretot després, a la dura tornada al punt en que la vida s'havia aturat, és quan apareixen les opinions més aferrissades: els arguments a favor o en contra dels patrons provenen sempre de la qüestió dels "avals". Per tornar a la quotidianitat qualsevol persona sospitosa de no haver estat massa addicte al nou règim havia de presentar uns papers signats per persones d'inqüestionable conducta moral. Els patrons i els catòlics "de sempre" són les persones que representaran aquest paper, a cops es neguen a signar, i a cops accedeixen després de l'amonestació de rigor feta a la dona plorosa que els demana ajut. Aquest apartat és comú a quasi totes les entrevistes, ja que tots patiren l'angoixa de la difícil tornada a la vida diària.

A partir d'aquí s'estructura una terna que els obrers descriuran com allunyada d'ells: autoritats, Església i patrons. Son comuns expressions com: "eren de l'olla", "tallava el bacallà", etc. També s'entreveu a les entrevistes que hi ha un nou ordre de coses, a les feines han desaparegut els elements que políticament tenien més significació, els

més lluitadors, ara ve un nou temps, molt fosc, en què "res era de debò", en què "no podies parlar en català", en què "van agafar l'Ateneu els de la Falange i el van regirar de dalt a baix". No és d'estranyar que això impliqui el nou ordre de coses a les feines, el canvi d'estratificació pel que fa als encarregats o caporals, sobretot pel que fa a les empreses estatals com ara CAMPSA; en canvi, a les empreses petites sembla ser que no es tant gran el daltabaix i a poc a poc es va tornar a avançar.

Els habitatges. La forma de vida dels obrers

La vida dels obrers hospitalencs estarà marcada fins als anys trenta per una forta mobilitat d'habitatge. En venir del poble nadiu s'instal·len a casa dels seus antics veïns del poble o dels seus familiars vinguts anteriorment. Al cap d'un temps de l'arribada ja troben habitatge o aconseguixen comprar un terreny i l'autoconstrueixen, si bé aquest és un factor que es donarà molt extensament a partir de la fi de la Guerra Civil.

Aquesta forta mobilitat farà que es moguin àmpliament dins del propi barri, sovint a la recerca de cases més dignes o per millores en el preu dels lloguers. Sovint la descripció de la casa va acompanyada de la seva qualificació: nombre d'habitacions, condicions d'higiene, el sol, l'humitat, el barri, etc. Hi trobem diferències de tipologia constructiva de les cases en els barris estudiats, a la part de Collblanc-La Torrassa la picaresca dels propietaris dels terrenys els portarà a construir els típics habitatges "de corredor" per aprofitar al màxim el sòl urbà la construcció d'aquest tipus de cases es fa a l'entorn de la dècada dels anys vint als trenta.

NOTES

1. Vegeu: Vincent, David: "Bread, knowledge and Freedom: A Study of Nineteenth-Century working class Autobiography". Europa Publications Limited. London (1981).

2. Sobre aquest tema vegeu: Duarte i Montserrat, Angel: "Pere Coromines: entre la Universitat, la militància republicana i els cercles obrers (1888-1895) a: "Recerques". Barcelona, n.15 (1984), o Solà, Pere: "Francesc Ferrer i Guàrdia i l'escola Moderna", Curial. Barcelona (1984).

3. Vegeu: Garcia Oliver, J.: "El Eco de los pasos". Editions Ruedo Iberico. París (1978).

4. Destaquen d'entre aquestes memòries, per la seva qualitat, les de: Casajuana, José: "Conciencia Adentro", editat per l'autor, Toulouse (1946), i del mateix autor: "Gana de Vivir. Nihilismo Adelante", editat per l'autor, Rodez (s/d). Pel que fa a les memòries no editades, agraïm a Antonio Téllez Solà el seu ajut en la nostra recerca.

5. Caldria citar: "La Fabricanta" (1904) i "La família Asparó" (1900) de D. Montserdà; "Vida i mort d'en Jordi Fraginals" (1912) o "Revolta" (1906) de J. Pous i Pagès; "L'hereu" (1931) de P. Bertrana i diverses més d'autors com ara Clovis Aimerich, J. Navarro i Costabella, etc. Cal consultar també: Castellanos, J. "Aigua Avall: Un Folch i Torres diferent" a: J. M. Folch i Torres. "Aigua Avall". Laia, Barcelona (1980).

6. Terradas, Ignasi, "La història de les estructures i la història de la vida. Reflexions sobre les formes de relacionar la història local i la història general.". Ponència a les III Jornades d'Història Local, Palma de Mallorca (1983).

7. Camós i Cabeceran, Joan: "L'Hospitalet: la història de tots nosaltres. 1930-1936". Diputació de Barcelona. Barcelona (1986).

8. Sobre treball de dones i nens cal veure: Balcells, Albert: "Trabajo industrial y organización obrera en la Catalunya contemporánea.(1900-1936)", Laia, Barcelona (1974). També es interessant per la documentació literària i bibliogràfica aportada de consultar: Huertas Claveria, J.M.: "Obrers a Catalunya: Manual d'història del moviment obrer (1840-1975)", col.lecció Clio, L'Avenç, Barcelona (1982).

9. Sobre la influència de l'Església en la mentalitat i la vida dels obrers dels primers trenta anys de segle es pot consultar: Castillo, J.J.: "El sindicalismo amarillo en España: Aportación al estudio del Catolicismo social español (1912-1923)", Editorial Cuadernos para el Diálogo S.A. Edicusa, Madrid (1977).

10. Segons testimonis orals dels entrevistats. Sobre la mostra utilitzada, i altres detalls del treball, es pot consultar: Marin i Silvestre, Dolors: "L'Hospitalet: 1910-1950. Un estudi de vida quotidiana", mecanografiat, Museu de L'Hospitalet (1989).